

**FINSKÁ A ČESKOSLOVENSKÁ CESTA:
GEOGRAFICKÉ DETERMINANTY
A SPECIFIKA HISTORICKÉHO VÝVOJE¹**

LUBOŠ ŠVEC

*Nemůžeme nic udělat s geografíí,
stejně jako vy ji nemůžete změnit.*

J. V. Stalin k finským diplomatům
během moskevských rozhovorů na podzim 1939

Finsko na okraji střední, severní či východní Evropy?

Tomáš Garrigue Masaryk definoval Střední Evropu jako pás malých národů od Finska na severu k balkánskému Řecku, tedy jako rozsáhlý prostor mezi Německem a Ruskem.² Toto pojetí naprosto odlišných menších a ještě menších různých národů a zemí spojoval v nejširší rovině jen onen široce vymezený meziprostor ohraničený velmocemi. Finové na severovýchodě definovali hierarchii ohrožení a z ní vyplývající hledání vybalancování velmocenského tlaku zcela opačně než Češi nebo Slovinci. Dnešní čtenář se může pozastavit nad přiřazením Finska do střední, resp. východní Evropy. Geopolitická kategorie regionů není charakterizována jako nadčasová konstrukce, nýbrž je souhrnem určitých typických charakteristik a pří-

¹ Studie je jedním z výstupů výzkumného záměru IMS FSV UK MŠM 0021620841.

² Masaryk T. G., *Nová Evropa (Stanovisko slovanské)*, 4. vyd., Brno 1994, s. 98.

slušnost k nim bývá determinována konkrétní historickou situací, konstelací politických, hospodářských a kulturních sil a vyvíjí se v závislosti na ní. Názorně to dokumentuje diskuse nad definicí střední, resp. středovýchodní – východní Evropy a zařazením k ní. Ani dnes tak samozřejmá finská příslušnost k severským zemím, Skandinávii, nebyla jednoznačná a cesta z carského velkoknížectví do Skandinávie, mezi severské státy, byla protkána osudovými zvraty, které Finsko vzdalovaly do východní Evropy. Po první světové válce, kdy Finové vůbec poprvé v dějinách utvořili samostatný stát, bylo více chápáno jako baltická země, resp. stát, který se oddělil od Ruska – „okrajina“ Ruska.³

Samozřejmostí nebyl pro Finy ani pocit evropské příslušnosti. Otázka příslušnosti Ugrofinů k evropské civilizaci obsahovala zřetelný rasový podtext. V ostrých polemikách během národně emancipačního zápasu jim byl některými švédskými učenici předhazován údajný „asiatský“ původ a mongolské kořeny. Stereotypy mongolských kořenů a příbuznosti se houževnatě udržovaly v pracích některých evropských autorů do 20. století.⁴

Spojujícím faktorem států a státek Masarykovy Střední Evropy byl vlastně jen onen meziprostor a problém vztahů k velmocem, které aspirovaly na dominanci v regionu celém nebo alespoň jeho částech. Ohroženy aspiracemi východní velmoci, hledaly malé státy na ruském pomezí oporu u jejích mocenských rivalů, zatímco pro státy na západě regionu bylo prioritou vybalancování sousedství s německou velmocí. Kritická situace nastala s erózí poválečného systému, ústupem západních mocenských garantů vyjádřeném předválečnou politikou appeasementu a přenecháním regionu německé nebo sovětské politice. Bezpečnostní priority vztahů k velmocem určovaly do značné míry i vztahy k sousedním i vzdálenějším zemím. K vysvětlování vlastní politiky a její obraně sloužily i analogie v rámci regionu. Příkladem takovéto analogie užívané při apologetice vlastní politiky je argumentace československou cestou ve finské politice během druhé světové války a v poválečném období. Československý vývoj sloužil finské politické reprezentaci pro zdůvodnění odlišnosti Finska od států sovětské sféry

³ V baltickém kontextu chápala Finsko i československá diplomacie na začátku dvacátých let. Viz *Sborník zabraniční politiky* 1, 1920, s. 40–41; *Sborník zabraniční politiky* 2, 1921, s. 295. Baltické státy spojovaly problémy bývalého západního pohraničí carské říše i otázka, jak řešit současné vztahy k Rusku. K utváření vztahů baltických států Hovi K., *Interessenspbären im Baltikum*, Helsinki 1984.

⁴ Kemiläinen A., *Finns in the Shadow of the „Aryans“*. *Race Theories and Racism*. Helsinki 1998.

vlivu ve východní Evropě. Finská politika za druhé světové války byla uváděna jako protipól k československému modelu, který byl považován za odstrašující příklad. Následující článek se zamýšlí nad příčinami a podmínkami, proč právě vzdálené Československo se objevilo jako politický argument ve finské politické diskusi.

Finsko v carské monarchii

Finský vývoj během 19. a 20. století obsahuje řadu paradoxů, spočívajících v prolínání prvků modernizace a existence v rámci carského státu. Považujeme proto za nutné alespoň stručně českému čtenáři osvětlit kontury vývoje Finska, obecné rysy i jeho specifika. Održení Finska od švédského státu a připojení k Rusku roku 1809 bylo logickým důsledkem přeložení hlavního města ruské říše Petrem Velikým na sever. Přístup k novému hlavnímu městu Sankt Petěrburgu musel být zabezpečen po obou stranách Finského zálivu. Od vybudování hlavního města v ústí Něvy bylo jen otázkou času, kdy expandující nová evropská velmoc sáhne po Finsku. Finsko se stalo bojištěm, kde se střetávaly švédské a ruské armády a úloha švédského, často chabě bráněného předpolí znepokojovala finské stavy natolik, že na konci 18. století začala část šlechty uvažovat, jakým způsobem ubránit identitu země (což v dobových reáliích znamenalo majetky, společenské postavení a luteránské náboženství) a jak najít modus vivendi s východní mocností, která od Severní války nezadržitelně postupovala s cílem dosáhnout přírodních strategických hranic, což znamenalo plnou kontrolu nad Finským zálivem až dosažení Botnického zálivu. Často bývá citován výrok osvícenského vědce, profesora turkuské univerzity Henrika Gabriela Porthana básníku Fransi Mikaelu Franzénovi: „Musíme se modlit k Bohu, aby se Rusku povedlo umístit své hlavní město do Cařihradu. Pak by mohlo zapadlé Finsko v klidu nechat pod nadvládou švédské koruny. Ale když se nacházíme tak blízko jeho hlavního města, obávám se, že se Finsko dříve nebo později dostane pod ruskou nadvládu. Já doufám, že toto neštěstí nebudu muset zažít, ale vy jej asi spatříte, vy jste mladý.“⁵ Skutečně, Porthan zemřel roku 1804 – pět let před naplněním svých obav.

Více než stoletá existence autonomního finského velkoknížectví v rámci carské říše posunula Finsko značně na východ. Přitom však odr-

⁵ Cit. dle českého překladu Jutikkala E., Pirinen K., *Dějiny Finska*. Praha 2001, s. 158.

žení od Švédska a způsob spojení s carskou říší proběhly pro finské stavy uspokojivým způsobem, neboť Finsko na rozdíl od předchozí švédské nadvlády obdrželo zvláštní postavení. Finsko bylo obsazeno během války proti švédskému království, kterou vedl car Alexandr I. jako Napoleonův spojenc roku 1808. Nestalo se řadovou ruskou gubernií, ale získalo poprvé v dějinách autonomii, která byla podstatným způsobem rozšířena během šedesátých let 19. století Alexandrem II. Finsku nevládl panovník z titulu ruského cara, nýbrž finského velkoknížete. Ještě v roce 1809 Alexandr I. vytvořil guberniální radu, přejmenovanou roku 1816 na Imperiální finský senát, jenž spravoval zemi. Finské záležitosti nebyly až do unifikace před první světovou válkou podřízeny ruské vládě, ale spadaly přímo pod panovníka. Zprostředkujícím článkem mezi Finskem a panovníkem byl Výbor pro finské záležitosti zřízený roku 1809, později přejmenovaný na Státní sekretariát pro finské záležitosti, jenž měl hájit finské zájmy u panovníka. Ve finské literatuře najdeme značně nadnesené připodobnění *de facto* k ministerstvu zahraničních věcí. Šlo však jen o mezičlánek mezi panovníkem a Finskem, panovníkovu kancelář, jejíž provoz obstarávali kvalifikovaní finští úředníci; jinak o utváření vztahů finského velkoknížectví rozhodoval panovník. Až do období před první světovou válkou byla místa v senátu, jehož hospodářské kolegium suplovalo vládu, i státním sekretariátu obsazována výlučně finskou byrokracií. Panovníka zastupoval generální gubernátor, který byl také oficiálně v čele senátu. Generální gubernátor měl na starost obranu a vnitřní bezpečnost země. Míra angažovanosti gubernátora do finských poměrů mohla měnit křehké hranice autonomie. Časté propojení funkce generálního gubernátora s dalšími povinnostmi v Sankt Petěrburgu však znemožňovalo plnou koncentraci na správu Finska. Finský stavovský sněm se sešel pouze na jaře 1809, aby schválil nové státoprávní uspořádání a odpřísáhl loajalitu novému suverénu. Alexandr I. ani jeho nástupce sněm, který měl být dalším důležitým atributem státnosti, nesvolávali.

Požadavky finského národního hnutí, které vykrystalizovalo na jazykově etnickém základu během čtyřicátých let 19. století, odrážely změněnou realitu. Finští aktivisté usilovali o zrovnoprávnění finštiny, jazyka většiny obyvatel země, s dosud vládnoucím švédským jazykem elity – aristokracie, městských středních vrstev a inteligence. Požadavky finského národního hnutí mohly být na začátku šedesátých let splněny jen díky loajalitě, jakou finští představitelé prokázali carskému režimu. Roku 1863 Alexandr II. souhlasil se zrovnoprávněním finštiny, svoláním sněmu a podstatným rozšíře-

ním autonomie, protože finský nacionalismus představoval oporu proti liberalismu svekomanů, prošvédsky orientovaných liberálů, kteří snili o návratu Finska „do Evropy“, do Skandinávie, zpět k švédskému státu. Rozšíření autonomie země bylo odměnou za loajalitu, jakou Finové prokázali během prvních padesáti let existence v rámci carské říše. Autonomie, zaručená finským stavům na sněmu po odtržení země roku 1809 Alexandrem I., plně v tomto období závisela na osobě panovníka, který jako finský velkokníže, nikoli car, stál v čele země. Vztah vycházel ze švédského zemského zřízení 1772 a 1789, jimiž král Gustav III. vyjádřil nadřazený vztah absolutistické panovnické moci k stavovské reprezentaci. Protože stavovský sněm do roku 1863 ruští panovníci nesvolávali, byla nejvýraznějším projevem svébytnosti vedle celní hranice, zachování předchozích práv, luteránství jako státního náboženství a úřední švédštiny především autonomie švédskojazyčné byrokracie s výjimkou zahraniční politiky a vojenské ostrahy, nad níž bděl carem jmenovaný ruský generální gubernátor, zcela mimo dosah ruských říšských orgánů. Stabilita, resp. konzervativní nehybnost finské společnosti a loajalita k panovníkovi zaručovaly udržení autonomie. Finský vývoj kontrastoval s vývojem Kongresovky, kde Vídeňským kongresem zaručená značná autonomie byla po obou polských povstáních carskými úřady zcela zlikvidována. Jak v roce 1809, tak 1863 carská politika nesledovala jen řešení vztahu k Finsku, ale byla adresována navenek evropským státům a veřejnosti, u nichž měla eliminovat odsudky expanzivity, barbarství a demonstrovat toleranci národních specifik a místních zákonů a zvyklostí. Mezinárodní ohledy tak významně ovlivnily řešení vztahu k Finsku.⁶ Je však třeba zmínit i váhu vnitřního faktoru. Carská politika potřebovala roku 1809 rychle normalizovat situaci ve Finsku, překonat odpor vůči okupaci. Vzдорovaly nikoli vyšší vrstvy, ale rolnictvo, které v některých oblastech přešlo roku 1808 k partyzánské válce. Rolníci, na něž padala tíže zásobování okupační armády, se obávali ztráty svobody a nastolení ruského poddanského modelu.⁷ Rovněž panovníkův souhlas s reformami v šedesátých letech 19. století, iniciovanými představitelem finského

⁶ Paasivirta J., *Finland and Europe: International Crises in the Period of Autonomy 1808–1914*, London 1981.

⁷ K způsobu připojení pobaltských provincií, polsko-litevského státu, Finska a ruské politice k nim Thaden E., *Russia's Western Borderlands, 1710–1870*, Princeton 1984; finská autonomie v kontextu carské říše *Nacionalnyje okrainy Rossijskoj imperii: stanovlenije i razvitije sistemy upravlenija* (otst. red. S. G. Aradžanov i V. V. Trepavlov). Moskva 1998.

národního hnutí Johanem W. Snellmanem, měl za cíl podpořit loajální finské hnutí proti švédským liberálům, usilujícím o odtržení od Ruska.

Finsko se od šedesátých let 19. století svou rozsáhlou autonomií, vyjádřenou i zavedením vlastní měny nezávisle na rublu, stávalo státem ve státě, jen volně osobou panovníka a zahraniční politikou svázaném s Ruskem. K důležitým atributům autonomie přibyl sněm. Svolával ho stále panovník, ale postupně se ustálil princip pravidelného svolávání, periodicity a od osmdesátých let panovník při jmenování senátorů přihlížel k politické konstelaci v zemi. Finsko sloužilo jako vzor ruským liberálům a revolucionářům, pro slavjanofily a konzervativce naopak bylo odstrašujícím příkladem přílišné benevolentnosti panovníka. První opatření k omezení finské autonomie podnikl již Alexandr III., ale až Mikuláš II. zásadně změnil tento stav svými centralizačními a rusifikačními opatřeními na přelomu 19. a 20. století. Redukce autonomie nebyla ani tak otázkou funkčnosti a vnitřní soudržnosti říše a její modernizační adaptace; více byla podmíněna vnějšími faktory. Centralizační aktivity carských úřadů v západních okrajích říše odpovídaly na mocenský nástup Německa a posilování jeho vojenského a námořního potenciálu na Baltu.⁸ Výsledkem oklešťování finské autonomie však byl jen odklon finské veřejnosti od Ruska. Carské unifikace měly za následek utlumení boje mezi švédskými a finskými nacionalisty a koncentraci na obranu proti společnému nepříteli. Finská společnost prodělala opačný vývoj než ve střední Evropě – ohrožení zvnějšku dokázalo utlumit ostří nacionálního konfliktu kulminujícího během osmdesátých let 19. století mezi bývalým švédskojazyčným dominantním etnikem a Finy, kteří vybudovali vlastní moderní kulturu a školství a prosadili se v administrativě země.⁹ Ve Finsku neexistovala ruská menšina, o níž by se mohly úřady říše opřít. Využívaly služeb loajální šlechty a byrokracie, která se mohla uplatnit jak při správě země, tak v mnohem lákavější kariéře v carské armádě, loďstvu, diplomacii a vyšší administrativě. Ruští poddaní nemohli získat úřady s výjimkou generálního gubernátora až do finální fáze centralizace a rusifikace před první světovou válkou. Stará elita a dynamicky nastupující finské národní hnutí, které dosáhlo roku 1863 uzá-

⁸ Thaden E., Administrative Russification in Finland, 1881–1914, in: Thaden E. (ed.), *Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855–1914*, Princeton 1981, s. 76–100; Lundin L., Finland, tamtéž, s. 357–457.

⁹ Kemiläinen A., Nationalism in Nineteenth Century Finland, *Studia Historica* 33, 1989, s. 93–127.

konění jazykového zrovnoprávnění (k úplnému vyrovnání bylo stanoveno dvacetileté přechodné období, takže v praxi o zrovnoprávnění lze hovořit až od poloviny osmdesátých let), musely najít kompromis, aby se mohly ubránit společnému ohrožení po nástupu Mikuláše II. V nerovném zápase proti rusifikaci a centralizaci na přelomu století se finští aktivisté snažili upozornit na finskou otázku evropskou veřejnost. Svým apelem k západním politikům a veřejnosti se finská otázka stávala po polské dalším neutralgickým bodem carské centralizační politiky. Rusifikace byla přerušena výbuchem ruské revoluce roku 1905, kdy finská politická scéna dokázala u panovníka prosadit zavedení všeobecného rovného přímého hlasovacího práva jak pro muže, tak ženy – vůbec prvního v Evropě. Zavedením všeobecného přímého rovného hlasovacího práva vznikla kuriozní situace – byl zde zaveden nejdemokratičtější volební systém v Evropě a to v rámci carské říše, kde car vládl samoděržavným způsobem! Navíc nejúspěšnější politickou stranou od prvních voleb 1907 se stala sociální demokracie, která zaujala stále přední místo na finské politické scéně jako protiváha občanských stran.¹⁰ Nutno však vzít v úvahu, že Mikuláš II. jmenoval členy senátu bez ohledu na volební výsledky. Na přelomu první a druhé dekády byla centralizace obnovena a kulminovala roku 1912 zrovnoprávněním finských a ruských občanů, takže ruští úředníci mohli být jmenováni do finských úřadů, čímž byl zničen jeden ze zásadních elementů finské autonomie. Nutnost protiváhy vyústilo do hledání „nepřítele nepřítele“ – navázání kontaktů s japonskou rozvědkou během rusko-japonské války 1904/1905 a za první světové války formování mysliveckých praporů z řad uprchlých studentů finských v Německu a prezentace finské otázky německou stranou k ospravedlnění boje proti carskému „žaláři národů“ a oslabení válečného protivníka.¹¹

Pád carismu únorovou revolucí v Rusku umožnil obnovení autonomie. Sám Alexandr F. Kerenskij patřil před válkou k obhájcům finské autonomie, v létě 1917 však rozpor v otázce nejvyšší moci po rezignaci cara vedl k vyostření vztahů mezi sněmem a Prozatímní vládou, která sněm rozpustila a na začátek podzimu vypsala nové volby. Rozpory mezi Helsinkami a Prozatímní vládou ohledně rozsahu autonomie, doprovázené polarizací

¹⁰ Burbank J., Proportional Representation in a Parliamentary System: The Glue of Finnish Social Democracy. *Journal of Finnish Studies* 2, April 1998, 1, s. 31–51.

¹¹ Zetterberg S., *Liga der Fremvölker Ruslands 1916–1918*. Helsinki 1918; Paasivirta J., *Finland and Europe: The Early Years of Independence 1917–1939*. Helsinki 1988, s. 28–34.

finské společnosti, přerušila bolševická revoluce v Rusku, která přinesla delegitimizaci bývalého mocenského centra a vyhlášení finské nezávislosti. Sovětská vláda uznala sice nezávislost Finska již 31. 12. 1917, počítala však s brzkým prosazením krajní levice. Zásah německého expedičního sboru gen. Rüdigerera von der Goltze umožnil vítězství bílých v krvavé občanské válce v dubnu 1918 a finský stát se dostal do závislosti na Německu, již ukončila až německá porážka v listopadu 1918. Po německé porážce padla konzervativní varianta vývoje kalkulující s utvořením monarchie v čele s německým panovníkem a finská politika, aby dosáhla mezinárodního uznání, se musela přeorientovat na Dohodu.¹²

Úloha švédského faktoru

Švédské obyvatelstvo na pevnině se vzhledem ke své sociální skladbě zapojilo do občanské války převážně na straně bílých. Švédská oficiální politika přes některé projevy sympatií veřejnosti zůstala během konfliktů nadále neutrální a nepodnikla žádný vážný pokus o znovuzískání Finska. S jedinou výjimkou – zájmu o připojení Alandských ostrovů, které tvořily strategický klíč na přístupu ke střednímu Švédsku. Na ostrovech žilo kompaktní švédské obyvatelstvo. Neúspěch švédského pokusu o připojení Alandských ostrovů a jeho vyřešení po válce Společností národů ve prospěch Finska pod podmínkou rozsáhlé autonomie, měl za následek jen krátkodobé ochlazení vztahů. Švédské obyvatelstvo na pevnině se přitom k pokusu alandských Švédů o spojení se Švédskem stavělo spíše odmítavě, protože tím by klesl počet švédskojazyčné populace ve státě. Švédsko nikdy v moderních dějinách nepředstavovalo ohrožení, naopak působilo jako zprostředkovatel, umožňující spojení s Evropou. Bývalý hegemon se striktně držel neutrální politiky, již nezměnil ani ve finských kritických okamžicích během druhé světové války. Oficiální švédská politika neutrality však nevyklučovala rozsáhlou mnohostrannou pomoc včetně vyslání dobrovolníků. Švédská pozitivní úloha působila na postoj finské veřejnosti ke švédské minoritě v zemi.

¹² Paasivirta J., *The Victors in World War I and Finland: Finland's Relations with the British, French and United States Governments in 1918–1919*. Helsinki 1965; Sundbäck E., „A Convenient Buffer between Scandinavia and Russia“: Great Britain, Scandinavia and the Birth of Finland after the First World War. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 42, 1994, s. 354–375.

Švédská minorita se plně integrovala do moderního finského státu. Její hladkou integraci umožnila koncepce státního národa. Státní národ se skládal ze dvou větví švédsky a finsky hovořících občanů. Dvojjazyčnost a další opatření ve prospěch jedenáctiprocentní švédské minority proto byly předpokladem pro to, aby švédská elita, která si uchovávala stále silný podíl na politické, hospodářské moci, ve školství a vědě, se nezměnila v irredentu, hledající spojení se sousedním Švédskem. Na tomto faktu nic nezměnily ani útoky nacionalistických finských organizací na menšinová práva Švédů ve školství na začátku třicátých let.¹³

Vážnější důsledky pro stabilitu společnosti než nacionální rozpory měla ostrakizace levice po občanské válce. Zrození finského státu provázal ostrý sociální konflikt, který na začátku roku 1918 přerostl do občanské války. Rudé gardy, které ovládly industrializované jižní a jihovýchodní oblasti, podporovali Sověti, oddíly bílých se opíraly o Pohjamaa (Ostrobothnie) na pobřeží Botnického zálivu a méně rozvinuté oblasti středního a severního Finska. K vítězství bílých přispělo vyslání německého expedičního sboru, který se vylodil na jižním pobřeží u Hanko a po rychlém pochodu dobyl hlavní město Helsinky. Po krvavém vítězství bílých se mělo Finsko stát konstituční monarchií v čele s německým panovníkem; zahraničněpoliticky a hospodářsky bylo připoutáno k Německu až do jeho porážky na podzim 1918. Finská politická elita musela najít cestu k vítěznému hegemonu a podmínky Dohody pro uznání *de iure*, požadující odklon od Německa, umožnily provedení svobodných voleb a návrat k demokratickému systému. Finská společnost však zůstala hluboce až do druhé poloviny třicátých let ovlivněna důsledky občanské války. Sociální demokracie sice opět obnovila své pozice mezi voliči, když zvítězila v prvních volbách na jaře 1919, ale ostatní strany k ní přistupovaly stále nedůvěřivě. Do roku 1937 byla převážně v opozici s výjimkou krátkého období prosince 1926 – prosince 1927, kdy sestavila menšinovou vládu, která kupodivu vydržela na tehdejší parlamentní poměry poměrně dlouhou dobu; předpokladem jejího fungování byla ovšem rezignace na prosazování socialistického programu.¹⁴

¹³ *Life in the Two Languages – the Finnish Experience*. Espoo 1997.

¹⁴ Z hlavních syntéz finských dějin připomínám již citovaný nejpřekládanější přehled finských dějin Eino Jutikkaly a Kauko Pirinena, vycházející od začátku šedesátých let a doplňovaný dodnes v řadě vydání, byť tato tradicionalistická koncepce je již dlouho překonaná (v českém překladu E. Jutikkala – K. Pirinen, *Dějiny Finska*, Praha 2001). Vyvážený, nové poznatky bádání a diskusí devadesátých let reflektující přehled finských politických moderních dějin podává syntéza Jussila O., Hetilä S., Nevakivi J., *From Grand Duchy to a Modern State*, 2. vyd., London 1999, s. 150–151.

Na konci třicátých let Finsko vyřešilo i politický antagonismus společnosti, který byl důsledkem občanské války. Vstupem nejsilnější politické strany do vládní koalice s agrárníky a pokrokaři se sociální demokracie stala v dlouhodobém horizontu vládní stranou, plně přejímající odpovědnost za osudy země. Vnitropolitické stabilizaci odpovídala zahraniční politika země – sblížení se severskými státy a společná proklamace neutrality. Zdálo se, že Finsko se definitivně přesunulo z postavení labilního středoevropského, resp. pobaltského státu do Skandinávie s rýsujícími se parametry severské konsensuální společnosti a zahraniční neutrální politiky.¹⁵

Mnichov a jeho ohlas

České a finské dějiny mají jen velmi málo společných průsečíků, materiál ke komparaci poskytlo historikům formování národního hnutí během 19. století.¹⁶ Také Mnichov jako celoevropský historický mezník pronikl do finských dějin. V poválečných dějinách pozornost vzbudil rok 1948, kdy došlo ke klíčovému zlomu v československých i finských dějinách. Zatímco v Československu byl únorovým převratem nastolen komunistický totalitní režim, Finsko si zachovalo parlamentní demokracii a nestalo se integrální součástí sovětského bloku.

Zcela rozdílná geografická poloha a z ní vyplývající politické, ekonomické a sociálně kulturní podmínky ovlivnily zcela odlišné rozhodování politické elity v klíčových událostech. Obě země se zdály být vnějškově v podobné situaci, ale obecný problém vztahu k sousedním velmocím řešily opačným způsobem, tak jak to odpovídalo regionálním specifikům. Pro vývoj československého státu byly osudným determinantem zahraniční politiky vztahy s Německem, určujícím hledání cesty, jak vyvážit potenciál sousední velmoci. Ačkoliv československý stát německá diplomacie uznala rychle a bez větších problémů, přece však toto uznání by nebylo možné bez porážky Centrálních mocností v první světové válce, která znamenala i konec plánů na vytvoření Mitteleuropy pod německou hegemonií. Vznik finského samostatného státu byl umožněn bolševickou revolucí, která při-

¹⁵ *Scandinavia during the Second World War* (ed. H. S. Nissen), Minneapolis 1983, s. 48–51.

¹⁶ M. Hroch typologicky vymezil české a finské národní hnutí jako integrovaný typ viz Hroch M., *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas*, Praha 1968; též, *Evropská národní hnutí v 19. století*, Praha 1986; též, *V národním zájmu*, Praha 1996.

nesla delegitimizaci starého mocenského centra. Uznáním finské nezávislosti bolševická vláda demonstrovala, že princip národního sebeurčení až do odtržení není jen deklamativním heslem. I zde uznání směřovalo nejen k finské veřejnosti, ale evropské veřejnosti. Sovětská vláda uznala Finsko de iure již 31. 12. 1917, ale na finském teritoriu zůstaly nadále ruské zradikalizované posádky, které předávaly zbraně Rudým gardám. Někteří vojáci se zapojili do bojů jako instruktoři, efektivnější pomoc však ruští bolševici vzhledem k občanské válce v Rusku nedokázali poskytnout. Mnohem důležitější byl německý zásah ve prospěch bílých. Mírová smlouva v Tartu 14. 10. 1920 uzavřela poválečný konflikt, vztahy však zůstaly chladné a podezřívavé z obou stran. V meziválečném období finská diplomacie hledala způsob, jak vyvážit vztahy s mocným východním sousedem, který byl považován za hlavní vnější ohrožení mladého finského státu. Sovětská diplomacie pokládala Finsko za možné nástupiště protisovětských sil ať západních velmocí ve dvacátých letech nebo v druhé polovině třicátých let za jeden z článků nepřátelského řetězu vedle Německa, Polska a Japonska. Osamostatnění Finska a pobaltských republik rozhodlo zároveň o osudu ruského hlavního města. Bolševická vláda přesunem hlavního města do Moskvy zmenšila jeho zranitelnost, přesto město revoluce na Něvě bylo příliš významným centrem, než aby se sovětská politika mohla zbavit chmur z blízkosti státu, s nímž vztahy nebyly právě přátelské. Vztahy mezi oběma státy nevyjasnila ani smlouva o neútočení, kterou Sověti (podobně jako s dalšími sousedy) podepsali s Finskem roku 1932 a roku 1934 prodloužili na dalších deset let. Od jara 1938 do podzimu 1939 sovětská vláda iniciovala tři kola tajných jednání s finskou vládou, jejichž cílem bylo posílit sovětskou bezpečnost a vyloučit útok přes finské území. Během posledních dvou kol rozhovorů Sověti vystupňovali své požadavky k přímým teritoriálním nárokům, aby co nejvíce posunuli hranici od Leningradu.

Naprosto odlišný byl i vývoj obou mladých států v meziválečném období. Československá vláda poměrně rychle získala kontrolu nad německými separatistickými oblastmi a do roku 1921 se podařilo i sociální situaci zvládnout a stabilizovat – sice v delším časovém úseku, ale bez větších obětí. Naopak národnostní napětí od poloviny třicátých let vzrůstalo. Národnostní nespokojenost prohloubená sociálními dopady světové hospodářské krize byla živnou půdou pro plánovité využití německé menšiny nacistickou politikou k rozbití republiky.

Pro Československo, umístěné v západní části pásu malých národů a zemí pásu střední Evropy, představovalo po nástupu nacistů k moci nej-

vážnější ohrožení Německo: reakcí na ohrožení byl systém vystavěný na spojení s Francií (již z roku 1924) a posléze roku 1934 zapojení do jednání o kolektivní bezpečnosti a nakonec spojení se Sověty roku 1935. Finská diplomacie, která byla pozvána k jednáním o východní pakt, však účast hned na začátku odmítla. Východní pakt posiloval váhu SSSR, který byl pro finskou politiku chápán jako nejméně ohrožení. Kurzem k neutralitě finská politika se připojila k severským státům a společně s nimi vyjadřovala distanci od vytvářejících se nepřátelských bloků v Evropě.

Po zklamání z nedělnosti Společnosti národů Finsko společně se severními státy nastoupilo na konci třicátých let cestu k neutralitě, jež měla být řešením v hrozícím konfliktu mezi Německem a sovětsko-francouzsko-československým blokem. Zapojení SSSR do válečného konfliktu bylo vnímáno jako rizikový faktor, rozšiřující bojiště na Balt.

Finská veřejnost sledovala mnichovskou krizi, ačkoli Československo bylo pro ně vzdálenou zemí, jejíž situace se nezdála dotýkat přímo evropského severu. Postoj k československo-německé krizi se odvíjel podle politického spektra. Reakce finského tisku na vyhocení vztahů s Německem a mnichovskou krizi byla různá a závisela zpravidla na poloze uvnitř politického spektra. Tisk fašistické IKL aplaudoval Hitlerovi, švédské listy zpravidla posuzovaly události prizmatem situace menšiny a část tisku občanských stran upozorňovala na nevyřešení národnostní situace československými vládami. Pročeskoslovenský postoj zaujal agrární a sociálně demokratický tisk. Představitel sociální demokracie Väinö Tanner, jenž byl v kontaktu s československým družstevním hnutím, v polemice o obligatornosti čl. 16 zavazujícím členské státy Společnosti národů přijít na pomoc napadenému členovi, prohlásil, že „my ve Finsku jsme měli za to, že ochrana, jíž článek 16 skýtá malým státům, je důležitější než okolnost, že nás tento článek může zatáhnout do konfliktů, s nimiž bychom jinak neměli co činit“.¹⁷

Sympatie části veřejnosti ve Finsku vyvolával fakt, že z nových východoevropských států zůstala jen v něm a Československu zachována parlamentní demokracie. Vývoj v obou státech byl zcela odlišný. Ve Finsku byly během druhé poloviny třicátých let překonány předchozí autoritativní tendence, nacionalistické excesy a do značné míry setřena polarizace veřejnosti po občanské válce a roku 1937 vstupem sociální demokracie do vlády

¹⁷ Archiv ministerstva zahraničních věcí (dále AMZV), Politické zprávy (PZ), ZB 4, 19. 2. 1938.

vznikla široká koalice demokratických sil; v Československu naopak eskalovalo nacionální napětí a znacizovaná Sudetoněmecká strana K. Henleina se stala přímým nástrojem k rozbití státu přesně podle pokynů říšského kancléře. Stupňování Hitlerových požadavků vyvolalo kritiku i u dosud finského neutrálního tisku. Faktorem, který nejvýrazněji určoval postoj ke krizi, nebyl vztah – oběť – agresor, ani fakt parlamentní demokracie, ale bezpečnostní hledisko. Vzrůst sovětských vojenských a námořních aktivit ve Finském zálivu během krize vyvolal znepokojení finské vlády, která posílila pobřežní jednotky a zahájila jednání se Švédskem o znovuopevnění Alandských ostrovů. Vyústění československo-německého konfliktu do evropské války mohlo přenést válečné operace ze střední Evropy na Balt a evropský sever a otevřít zde druhé, byť sekundární bojiště. Mnichovskou dohodu proto přijala většina finské veřejnosti stejně jako v dalších severských zemích s ulehčením. Chamberlainovský triumfální návrat do Londýna znamenal zažehnání evropského konfliktu se zapojením Sovětů. Mír na úkor Československa se zdál být správným řešením krize a mnichovská dohoda čtyř velmocí bez sovětské účasti znamenala vytlačení sovětského vlivu. Válka Německa s československými spojenci by ohrozila bezpečnost Finska, které by bylo vystaveno více sovětskému tlaku na Baltu. Jak poznamenal později finský přední diplomat Max Jakobson, pro finskou pravici Mnichov neznamenal jen ulehčení, nýbrž triumf. Oficiální list koaliční strany Uusi Suomi napsal 1. 10. 1938, že „nejdůležitějším výsledkem Mnichova není vyřešení sudetské otázky, nýbrž britsko-německé usmíření, které mířilo k vyloučení bolševiků z evropských záležitostí“.¹⁸

Na této reakci veřejnosti neměnil nic ani osobní postoj ministra zahraničních věcí Rudolfa Holstiho. Holsti byl přesvědčeným demokratem, jenž se netajil svým odsudkem Hitlera a jeho politiky. Pro ostré výroky proti Hitlerovi si německá diplomacie vynutila na Helsinkách jeho rezignaci. Nový ministr Eljas Erkko se stejně jako Holsti orientoval na Británii, ale vůči Německu nezaujímal osobně tak kritický postoj. Uspokojení ze zažehnání válečného ohniska, které sdílela většina evropské veřejnosti a politiků, bylo krátkodobé a další vývoj ukázal, že Mnichov byl jedním z prvních článků postupu ke světové válce.

¹⁸ Jakobson M., *The Diplomacy of the Winter War*, Cambridge 1961, s. 46–48.

Prožitek *Zimní války* jako integrující prvek finské moderní identity

Negativní zkušenost Mnichova jako kulminace francouzsko-britské politiky appeasementu do značné míry determinovala sovětskou politiku a ovlivnila zásadní změnu kurzu sovětské politiky v následujícím roce. Sovětská historiografie a po ní ruská považuje Mnichov za zásadní předpoklad pro obrat sovětské zahraniční politiky k paktu Molotov-Ribbentrop a Mnichov interpretuje jako západní obdobu paktu.¹⁹ Paktem Molotov-Ribbentrop se Sovětský svaz vrátil do mocenského rozhodování evropských záležitostí. A sovětská politika nepřestávala Finsko považovat za možné nástupiště nepřátelského útoku proti SSSR. Kontakty s německými představiteli a vzájemné návštěvy toto podezření zesilovaly. Finská vláda sovětské iniciativy o vojenské pomoci Finsku v případě jeho vojenského ohrožení, datující se od dubna 1938, vytrvale odmítala s poukazem na neutralitu. V dalších kolech jednání během jara a října a listopadu 1939 sovětská diplomacie přišla s dalšími požadavky rozsáhlých teritoriálních změn a umístění vojenské posádky vedle ostrova Seurasaari přímo na finském teritoriu na poloostrově Hanko.²⁰

Sovětské vedení, vědomo si převahy, izolace Finska a svých úspěchů v pobaltských státech, které přinutilo k souhlasu s vybudováním sovětských vojenských základen na jejich teritoriu, po třech kolech jednání, kdy finská strana odmítala sovětský nátlak na posun hranice od bezprostřední blízkosti Leningradu, odmítlo pokračovat v rozhovorech a rozhodlo o vojenské akci proti Finsku. Podcenění finské odhodlanosti k obraně nebylo způsobeno jen vědomím naprosté vojenské převahy, Stalina utvrzovaly zprávy finských komunistů o tom, že finské dělnictvo podpoří postup Rudé armády. Reminiscence na občanskou válku se ukázaly být nepodložené. Pravděpodobně podobně jako obětování Československa vedlo ke garanci Polsku, sovětský nátlak na pobaltské státy a podpis smluv o umístění vojenských posádek ovlivnily i finské chování. Na rozdíl od politiky k pobaltským státům však sovětští představitelé kladli těžiště na teritoriální ústupky k posí-

¹⁹ Baryšnikov V. N., *Ot prokladnogo mira k Zimnej vojne*, Sankt-Peterburg 1997; Ržeševskij O., Letnije peregovory 1939 goda i sud'ba Finlandii, in: *Zimnaja vojna 1939–1940, Političeskaja istorija*. Moskva 1998, s. 93–112.

²⁰ Manninen O., Baryšnikov N. I., Peregovory oseňju 1939 goda; V kanun Zimnej vojny, tamtéž, s. 113–130 a s. 131–141.

lení obrany Leningradu. Iniciativy, které sovětská diplomacie vyvíjela od jara 1938, však narážely na zásadní odpor finské vlády poukazující na jejich neslučitelnost s finskou neutralitou. Začátek světové války ukázal iluzivnost finské neutrality; nezáleželo na změnách politiky finského subjektu jako na respektování neutrality východní velmocí. Zimní válka vrhla Finsko ze severské neutrality do východní Evropy. Sovětský útok se nestal signálem pro dělnické povstání, ale naopak sjednotil finskou společnost proti agresorovi. Zjevná agrese a barbarské bombardování finských měst byly šokem i pro řadu finských komunistů.²¹

Finové tehdy získali sympatie světové veřejnosti, Sověti nesmírně ztratili na prestiži vojenské i mezinárodněpolitické. Sovětský svaz byl na zasedání Společnosti národů v Ženevě přímo vyloučen ze Společnosti národů. Pro německý generální štáb a nacistické vedení Zimní válka posloužila jako důkaz strategické neschopnosti Rudé armády, jako potvrzení sloganu o „kolosu na hliněných nohou“. Ale pro Sověty byl finský debakl poučením, krvavou, ale vojensky cennou lekcí. Závěry ze Zimní války přispěly k podcenění Rudé armády nejen německým velením.²² Jak nebezpečná byla tato paušalizace a podceňování, se mohli přesvědčit i samotní finští vojáci, když po německém přepadení Sovětského svazu jako německý spojenc zahájili znovudobývání Karélie, ztracené po Zimní válce mírovou smlouvou z 13. 3. 1940.

Finská zahraniční politika se při hledání protiváhy vzrůstajícímu sovětskému tlaku opřela o Německo. Spojenectví s Německem bylo do značné míry determinováno sovětským útokem, Zimní válkou. Během Zimní války se ještě Německo chovalo jako loajální sovětský partner, respektující tajnou doložku paktu Molotov-Ribbentrop, která přiřkla Finsko do sovětské mocenské sféry. Když finská vláda hledala protiváhu, která by vybalancovala sovětskou hrozbu po Zimní válce, obrátila se nejdříve na severské státy. Blízké Švédsko, na něž finská diplomacie apelovala nejdříve, však trvalo na tradiční neutralitě a odmítalo bezpečnostní rizika, ačkoliv finští představitelé zabíhali až k úvahám o vytvoření unie. Aby posílili bezpečnost země,

²¹ Např. i přední dlouholetý funkcionář Kominterny a tajemník KSFi Arvo Tuominen přestal plnit rozkazy z Moskvy, odmítl loutkovou Kuusinenovu vládu, ostře zkritizoval sovětskou politiku a rozešel se s komunistickým hnutím. *Komintern i Finlandija 1919–1943* (pod red. N. S. Lebeděvoj, K. Rentoly, T. Saarely), Moskva 2003, Dok. No. 122, s. 307–312. O'Sullivan D., Die Sowjetisierung Osteuropas 1939–1941. In: *Forum für osteuropäische Idee- und Zeitgeschichte* 2, 1998, Heft 2, s. 109–160.

²² *Zimnaja vojna...*, s. 376.

navázali jednání o vytvoření finsko-norsko-švédské obranné aliance, což ale sovětská diplomacie interpretovala jako porušení podmínek mírové smlouvy. Jednání se severskými státy skončila neúspěchem.

Německý postoj se změnil na konci léta 1940. Prvé sondáže přešly rychle ke sbližení a vojenské spolupráci. Ještě během návštěvy sovětského komisaře zahraničních věcí V. Molotova v Berlíně v listopadu 1940 německá diplomacie ujišťovala Sověty, že s Finskem ji pojí pouze obchodní zájmy a že respektuje sovětskou sféru vlivu. Molotov, znepokojený německým zájmem, varoval Berlín, že Sovětský svaz ještě nepovažuje finskou otázku za vyřešenou.²³

Německé velení uvítalo Finsko jako cenného spojence v připravovaném tažení na východ. Ještě předtím začalo využívat finské železnice pro přepravu vojáků na daleký norský sever a projevovalo zájem o exploataci niklových dolů v Petsamo. Pokračovací válku finská historiografie chápe jako logický důsledek Zimní války. Demokratický finský stát tak vstoupil do války v červnu 1941 po boku nacistického Německa. Na rozdíl od německých satelitů ve střední Evropě a na Balkáně si Finsko udrželo pozici respektovaného, poměrně volně spolupracujícího spojence. Parlamentní systém zůstal zachován, fakticky však politiku určovala skupina politiků kolem maršála K. Mannerheima, prezidenta R. Rytihho a premiéra. Parlament nebyl o řadě jednání vůbec informován.

Vývojem druhé světové války a mezním prožitkem Zimní války hodnocení československého postoje v mnichovské krizi nabralo mezi finskými politiky jiného významového odstínu. Změnu přesvědčivě dokládá i výrok nestora finské politiky diplomacie Juho Kusti Paasikiviho.²⁴ Rýsují-

²³ *Komintern i Finlandija...*, s. 34.

²⁴ V době, kdy pronášel tento výrok, byl Juho Kusti Paasikivi (1870–1956) respektovaným politikem a diplomatem. Na finské politické scéně působil od roku 1907, kdy byl zvolen do sněmu za starofíny. Po vzniku republiky zastupoval Národní koaliční stranu, která reprezentovala finskou konzervativní pravici. V květnu 1918 se na půl roku stal předsedou proněmecké vlády nedávno zrozeného finského státu. Po krachu německé orientace přešel do diplomacie. Vyjednal mírovou smlouvu se Sověty, uzavřenou roku 1920 v Tartu. Během podzimních jednání před Zimní válkou radil k teritoriálním ústupům sovětské straně. S jeho jménem je spojena linie politiky, založená na respektování určitých legitimních bezpečnostních požadavků sousední velmoci za podmínky udržení určitého volného operačního prostoru finské politiky a její vnitřní nezávislosti. V březnu 1946 byl zvolen prezidentem, jímž zůstal do roku 1956. Sovětská strana hovořila o linii prosovětské přátelské politiky Paasikivi–Kekkonen, v západním politickém slovníku se ustálil pojmově negativní výraz finlandizace.

cí se německá porážka byla i pro finské politiky impulsem k hledání východiska, jakým ukončit válku a najít cestu ke Spojencům. Paasikivi během jednání o ukončení války proti Spojencům v rozhovoru se zpravodajem časopisů Time a Life (a rovněž Office for Strategic Services) Johnem Scottem po svém návratu z moskevských jednání v dubnu 1944 v působivém emotivním projevu zdůraznil: „Budeme střílet za každým kamenem a stromem, budeme pokračovat ve střelení padesát let. Nejsme Češi. Nejsme Holanďané. Budeme bojovat zuby nehty za každou skálou a na ledě každého jezera. Já nebudu bojovat dlouho. Jsem starý, ale jiní budou.“²⁵ Podle Scotta opakoval jen to, co již řekl sovětskému ministru zahraničních věcí Vjačeslavu Molotovovi na jednáních v Moskvě. Scott považoval Paasikiviho vystoupení za jedno z nejpůsobivějších ve svém životě.

Paasikivi použil český příklad jako protipól finského odhodlání bránit svou zem. Jako zkušený politik a diplomat si byl bezesporu vědom, jaké okolnosti vedly k Mnichovu a za jakých podmínek československá vláda kapitulovala. Paasikiviho výrok, nasměrovaný pro americké politiky, nebyl nabubřelou siláckou řečí. Paasikivi chtěl bezesporu poslat zřetelný vzkaz, ale jeho pevné vyjádření se opíralo o nedávnou zkoušku ohněm. Sám Paasikivi byl stoupencem jednání se Sověty a žádným militantním politikem. Vědomí pevného odhodlání bojovat vycházelo z prožitku Zimní války, v níž početně několikanásobně slabší a technicky hůře vyzbrojená finská armáda dokázala po tři měsíce se zarputilostí čelit sovětské agresi. Přitom při zahájení sovětského útoku nebylo sebevědomí finských vojáků vůbec vysoké. Byli si vědomi převahy nepřítelů a skepse k možnostem obrany panovala i v nejvyšším velení. Postoj vlády ke zbrojení vyjádřil předseda vlády A. K. Cajander na manévrech v předvečer války v srpnu 1939. Na řadu záložáků nezbyla ani uniforma a premiér je utěšil těmito slovy: „Jsme hrdí na to, že nemáme množství zbraní a pušek, rezavějících ve zbrojnicích nebo spoustu uniforem tlících v skladech. Ve Finsku máme ale vysokou životní úroveň a vzdělávací systém, na nějž můžeme být oprávněně hrdí.“²⁶ Důraz na mírové hodnoty vyspělé společnosti sice prozrazoval, že Finsko

²⁵ Joint Intelligence Staff, Finnish Situation, J:1:24/M, 8 February 1944, CCS 387, Finland, (2–22–44), NA; memorandum by Cumming, 26 February 1944, Foreign Relations of the United States, 1944 3:565:6; cit. dle Berry M., *The Ideology and Politics of Midwifery in American-Finnish Relations, 1943–45*. In: *Charting an Independent Course: Finland's Place in the Cold War and in U. S. Foreign Policy* (ed. by T. Michael Ruddy), Claremont 1998, s. 57–90.

²⁶ Tillotson H. M., *Finland at Peace and War*. Wilby Hall 1993, s. 94.

se plně zařadilo mezi severské země, ale nehodil se do své tristiáti leté doby. Nemohl zastříti to, že v předvečer druhé světové války byla finská armáda nedostatečně vyzbrojena a vystrojena. Prezident Finské republiky a později premiér a prezident státu Risto Ryti předsedovi Rady obrany státu Gustavu Mannerheimovi oponoval: „Na co utrácet tolik peněz na zbrojení, když nebude žádná válka?“²⁷ Po vypuknutí války někteří vojáci, povolání ze zálohy, neměli stále uniformy; chybějící výzbroj nahrazovali invencí a iniciativou. Využitím terénu a klimatických podmínek, kdy rychlý nástup třeskutých mrazů a sněhu zkomplikoval jízdu sovětských tanků a provoz další techniky, dokázali zastavit načas agresora. Drtivá převaha sovětské armády přinutila nakonec finskou vládu uzavřít mír, ale porážka nevyústila v defetismus.

Vědomí, že i malá země může po určité době úspěšně vzdorovat silnějšímu nepříteli, propagandisticky rozvíjené, nesmírně posílilo moderní finskou identitu, stalo se její integrální součástí a zdrojem hrdosti.²⁸ Finsko, z německých spojenců jediný úspěšný spojenec ve srovnání s maďarskými a rumunskými debakly na sovětském bojišti, vzbuzovalo respekt v Berlíně i mezi Spojenci, kteří jej nekladli na roveň hitlerovským satelitům. Také na sovětské straně tvrdošijnost finské obrany vzbuzovala respekt. Vědomí problematičnosti okupace rozlehlé lesnaté, řídké osídlené země a partyzánského odporu bezesporu ovlivnilo finální Stalinovo rozhodování o podmínkách příměří.²⁹ Na druhé straně by tento faktor těžko mohl mít vliv jen sám o sobě a sovětská strana brala do úvahy americký názor a širší důsledky okupace na situaci ve Skandinávii.³⁰

²⁷ Tamtéž, s. 95.

²⁸ Popularizační výklad se stylizací finských vojáků Engleová E. – Paananen L., *Zimní válka*, Jota 1996.

²⁹ Jednání o mír a komparace s československým vývojem obsaženy v rozsáhlé a podrobné práci finského historika Heikki Larmoly. Viz Larmola H., „*The Czechoslovak Path*“: *A Communist Route to Power Monopoly in 1943–1948 within the Framework of „Mittleuropa“*, *Great Power Setting, and the Soviet Sphere of Interests*, Helsinki 2003, s. 107–122; v češtině zkráceně Larmola H., *Československo a Finsko v poválečné sovětské sféře vlivu*, *Soudobé dějiny* 1, 1994, s. 484–492.

³⁰ Heikkilä H., *Finland's Road from War to Peace, 1944–1947*. In: *Finns and Hungarians between East and West: European Nationalism and Nations in Crisis during the 19th and 20th Centuries*. Helsinki 1989, s. 161–177; Vehviläinen O., *The Finnish-Soviet Armistice Talks 1944*, tamtéž, s. 179–187.

Poválečné roky nejistoty

Finsko si udrželo za války parlamentní demokracii, i přes její válečná omezení, a jeho politika se snažila udržovat odstup (anebo alespoň budit zdání odstupu) od Berlína. Nedosáhlo plné separace finsko-sovětského konfliktu, protože mu britská vláda na naléhání Sovětů 6. 12. 1941 vyhlásila válku. Finsko však nikdy nevstoupilo do války s USA a americkou diplomatickou kartou se snažilo využít i při hledání způsobu, jak s co nejmenšími ztrátami odejít z války. Separátní jednání o mír, jejichž cílem bylo zabránit definitivní válčné porážce a sovětské okupaci, skončila sice přijetím tvrdých sovětských podmínek, ale Finsko jako jediný německý spojenec nebylo podle podmínek příměří z 19. 9. 1944 přímo okupováno. Finsko v září 1944 vystoupilo z války, muselo přijmout tvrdé mírové podmínky, nebylo však přinuceno k bezpodmínečné kapitulaci. Přes tvrdé podmínky, nad jejichž dodržováním bděla do ratifikace mírové smlouvy v roce 1947 spojenecká komise v čele s A. Ždanovem, nebylo vojensky obsazeno. Podle podmínek příměří a mírové smlouvy z 10. 2. 1947 muselo uznat sovětský zábor Karélie, Petsama a několika malých ostrovů ve Finském zálivu, platit reparace ve zboží ve výši 300 milionů USD, potrestat vůdčí politiky, odpovědné za finskou účast ve válce, zakázat fašistické a nacionalistické organizace, poskytnout sovětské armádě základnu v Porkalle nedaleko Helsinek. Změna sovětského požadavku ukazuje na změněné bezpečnostní sovětské priority. Dříve požadované základny v Hanko nebylo třeba, sovětská bezpečnostní zóna se posunula hluboko do střední Evropy. Po získání Královce (Kaliningradu) a dislokace sovětské armády v Polsku a východním Německu nebylo již třeba kontrolovat přístup do Finského zálivu. Volba na Porkallu padla kvůli její poloze. Bylo z ní možné během chvíle dorazit s tanky do Helsinek.

Svou činnost obnovila komunistická strana, která byla až dosud v ilegality. Do voleb na jaře 1945 nešla sama, ale vytvořila blok s levicovými sociálními demokraty Demokratický svaz finského lidu, v němž zaujala dominantní postavení. Demokratický svaz finského lidu lze charakterizovat jako užší variantu levé, lidové fronty. V prvních poválečných volbách Demokratický svaz finského lidu získal značnou podporu, ale nestal se dominantní silou v parlamentu. Podpora voličů byla reakcí na prohranou válku, společnost pocítovala nutnost sociálních a dalších demokratických reforem, které nemohly zaručit dosavadní politické strany. V parlamentu se DSFL po volbách stal nejsilnějším politickým uskupením, ale pro

vytvoření vlády bylo zapotřebí získat druhé dvě nejsilnější politické strany, sociální demokracii a agrární stranu. Přes nátlakové akce na očistu veřejného života od válkou zkompromitovaných politiků a obsazení důležitého postu ministra vnitra finští komunisté nepřevzali politickou iniciativu. Z vládních složek infiltrovali tajnou policii Valpo, ale armáda zůstala zcela mimo jejich vliv. Po dlouhých letech v ilegalitě si nedokázali osvojit metody legálního politického boje. Jejich stávkové iniciativy naopak musela sovětská strana brzdit, protože ohrožovaly splácení reparací. Pro osud země bylo klíčové, že premiér a od března 1946 prezident Paasikivi dokázal Sověty přesvědčit, že jejich požadavky na zachování prosovětské přátelské politiky a respektování bezpečnostních zájmů sovětské velmoci splní při zachování dosavadního politického systému a svébytnosti. Finští komunisté nedisponovali masovou základnou a podporou jako českoslovenští, neměli vládní zkušenosti a nemohli se opřít o sovětskou prestiž osvoboditele země ani jako českoslovenští komunisté. Stalin je používal v úloze nátlakového instrumentu, proto jejich nadšení a plány změny systému brzdil. Sovětské vedení dokázalo bez skrupulí prosadit komunisty i v zemích, kde měli ještě menší podporu mezi obyvatelstvem (Maďarsko, Rumunsko). Kdyby Stalin měl po válce opravdu skutečný zájem na prosazení komunistů k moci a plné kontrole země, bezesporu by tak učinil. Finští komunisté jezdili pro rady do Moskvy, ale místo povzbuzení k radikálnějším krokům zpravidla nalézali doporučení ke střízlivému postupu. Chyběly jim i charismatické osobnosti, ministr vnitra Yrjö Leino naděje radikálních komunistů zklamal. Otto Kuusinen, zkompromitovaný sestavením loutkové vlády v Terijoki podle sovětských pokynů během Zimní války, se ze sovětského dlouholetého exilu nevrátil. Pro Helsinky byl absolutně nepřijatelný a Sověti na jeho návrat příliš nenaléhali. Po Zimní válce Kuusinen, dlouholetý tajemník Výkonného výboru Kominterny, se stal předsedou prezidia nejvyššího sovětu Karelofinské sovětské socialistické republiky, od roku 1941 i členem ÚV KSSS.

Protihráčem komunistů byl sám prezident J. Paasikivi, který Sověty přesvědčil o tom, že stávající systém parlamentní demokracie v čele s ním bude nejlepší zárukou zajištění sovětských bezpečnostních požadavků a také reparací. Sovětské představitelé pochopili, že Finsko může dodávat reparace, pouze když zůstane součástí kapitalistického světa. Také američtí představitelé pochopili, že Finsko může zůstat uvnitř západní hospodářské komunity, pouze když vyhoví sovětským reparačním požadavkům

a v protikladu k Československu tomu uzpůsobili svou politiku spíše pasivní podpory Finska.³¹

Zlomový rok 1948 ve finských dějinách: československá a finská cesta

Bezprostředně po válce Finsko bylo adeptem sovětizace a patřilo do skupiny bývalých německých spojenců jako Maďarsko, Rumunsko a Bulharsko.³² Na rozdíl od nich však nebylo vojensky obsazeno. Finsko muselo vedle teritoriálních ztrát vyloučit z politického života extrémní pravici, potrestat politiky zodpovědné za válku, platit reparace a legitimizovat činnost komunistické strany. Ocitlo se znovu v sovětském orbitu a do uzavření míru 10. 2. 1947 dění přímo ovlivňovala spojenecká komise v čele s A. Ždanovem. Finská vláda podobně jako československá musela rezignovat na zapojení do Marshallova plánu. Navzdory tomu, že v koaliční vládě komunistů, sociální demokracie a agrárníků měla silné pozice komunistická strana a její satelitní organizace typu lidové fronty Demokratický svaz finského lidu v čele s premiérem Mauno Pekkalou, se finská situace podstatně lišila od situace jiných německých spojenců. Finsko bylo součástí sovětské bezpečnostní zóny, ale Sověti k němu nastolili specifickou strategii, kontrastující se sovětizací východní a střední Evropy. Proč – je zásadní otázkou, kladenou historiky a politology. Shodují se na hlavním geografickém předpokladu – Sovětský svaz sledoval k Finsku ohraničené bezpečnostní cíle, zatímco střední a východní Evropa, na přímém směru k Německu vyžadovala jiný stupeň penetrace a kontroly. Diskutabilní je úloha a rozložení vnitřních politických sil a mezinárodní faktory.³³

Československé a finské dějiny se bez ohledu na předchozí zcela rozdílný vývoj dostaly do souvislosti v únoru 1948. Na začátku roku 1948 byly Československo a Finsko charakterizovány jako poslední státy oblasti sovětského vlivu, v nichž přežívala parlamentní demokracie. Na evropském

³¹ Berry M. R., c. d., s. 444–445.

³² Vykoukal J., Litera B., Tejchman M., *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*, Praha 2000, s. 101–102.

³³ Srv. Saarikoski V., *Between East and West: Finland and Hungary during the Cold War*. In: *Hungary and Finland in the 20th Century*, Helsinki 2002, s. 115–134. Büttner R., *Sowjetisierung oder Selbständigkeit? Die sowjetische Finnlandpolitik 1943–1948*. Hamburg 2001.

severu sledovali československý vývoj s napětím, protože signalizoval další postup sovětské politiky v nastupujícím bipolárním světě. Bipolární rozdělení omezovalo operativní prostor menších států a ve střední Evropě zcela likvidovalo konstrukci mostů mezi východem a západem.³⁴ Utahování otěží se projevilo rozdílným způsobem – Československo bylo jako poslední stát ve střední Evropě sovětizováno, zatímco Finsko uniklo nastolením specifických vztahů se Sověty přímé sovětizaci.

V reakci na rozvíjející se studenou válku sovětské vedení zamýšlelo přimět finskou stranu k podpisu smlouvy o přátelství a vojenské pomoci podobné smlouvám s ostatními satelity. Moskva po ratifikaci mírové smlouvy v září 1947 Nejvyšším sovětem a následujícím odchodu Spojenecké kontrolní komise ztratila výhodu přímého nátlaku a musela zvolit způsob, jak Finsko udržet uvnitř svého mocenského orbitu. Smlouva měla zabránit odklonu Finska na Západ, návrh ministra zahraničních věcí V. Molotova v listopadu 1947 však ve Finsku narazil na odpor. K překonání odporu byli aktivizováni finští komunisté. Prosincové komunální volby však ukázaly procentuální pokles jejich podpory mezi voličstvem a komunisté se snažili dalšími aktivitami posílit své pozice pro parlamentní volby v polovině následujícího roku. Strana nebyla jednotná. Sověti byli nespokojeni s činností ministra vnitra Y. Leina a ani nekomunističtí ministři a poslanci DSFL nepostupovali přesně podle sovětských představ. V polovině února 1948 nový sovětský vyslanec generál Grigorij Savoněnko, jenž předtím působil ve funkci místopředsedy kontrolní komise, navrhl ministru zahraničních věcí Carlu Enckellovi, aby Finové přišli veřejně s iniciativou na vyřešení finsko-sovětské bezpečnosti. Bratr premiéra ministr spravedlnosti Eino Pekkala hrozil demisí, k níž se hodlali připojit i další ministři DSFL. Vládní krize byla zažehnána na pokyn sovětského vyslance. Váhající Finy vyzval ke konkretizaci i osobně Stalin, když se 22. 2. 1948 obrátil dopisem na prezidenta Paasikiviho k uzavření spojenecké smlouvy po vzoru Maďarska a Rumunska. Stalinova výzva k zahájení rozhovorů o smlouvě vyvolala ve Finsku paniku. Sovětský návrh jednání nebylo možné odmítnout. Evropská pozornost byla soustředěna na právě probíhající vládní krizi v Československu. Sovětský krok se zdál být potvrzením, že Moskva se rozhodla k podobnému kroku i ve Finsku. Předsedkyně parlamentní

³⁴ Molin K., *Winning the Peace: Vision and Disappointment in Nordic Security*. In: *Scandinavia during...*, s. 324.

frakce komunistů Hertta Kuusinenová v ohlasu na komunistické převzetí moci v Československu navíc vystoupila 24. 3. s prohlášením, že československá cesta je pro finské komunisty vzorem. Její výrok, otištěný v listu KSF Vapaa Sana 24. 3. s podtitulkem „Československá cesta je naší cestou“, bývá interpretován jako přímá výzva k puči. Kuusinenová poukazovala marně na to, že minila pokojné převzetí moci parlamentní cestou, nikoli násilnou cestou. Její slova měla opačný efekt, přispěla naopak ke vzrůstu napětí. Zapůsobila na odstrašení většiny veřejnosti a poskytla argumentační munici sociální demokracii a občanským stranám.

Prezident Paasikivi rozhodnutí, jakým způsobem reagovat na Stalino-vu výzvu, přijal až po konzultacích s politickými stranami. Paasikivi rozhodl o obsazení delegace jednak představiteli politických stran, jednak experty. Delegaci vedl předseda vlády M. Pekkala. Čelné místo zaujal mladý ambiciózní agrárník Urho Kekkonen, právník a hospodářský expert Švédské lidové strany J. O. Söderhjelm, vojenské kruhy reprezentoval gen. Erik Heinrichs. Z komunistů Paasikivi prosadil ministra Y. Leina místo jeho radikálnější manželky Hertty Kuusinenové, kterou navrhovali komunisté. Instrukce delegaci vycházely z uznání sovětských bezpečnostních priorit a nutnosti vojenské spolupráce v případě války, ale odmítaly automatický spojenecký mechanismus, uplatňovaný mezi Sověty a jejich východoevropskými satelity. Sovětská strana bezesporu musela být informována o finských intencích. Stalin k překvapení finské delegace rezignoval na původní návrh a akceptoval finské propozice. Považoval bezpečnostní mechanismus pro případ útoku proti SSSR přes finské území za přijatelný, ostatně vycházel z předválečného sovětského návrhu Borise Jarceva z jara 1938, který tehdy finská vláda odmítla. Stalin si byl vědom kontraproduktivnosti těsného připoutání Finska, bral v úvahu protireakce ve Skandinávii, ale také podrážděnost, jakou vyvolal na Západě komunistický převrat v Československu. Akceptování finského návrhu za základ smlouvy mělo demonstrovat neagresivnost sovětské politiky. Sovětům postačilo eliminovat možné nástupiště útoku ze strany Německa a jeho spojenců. Finsko bylo zařazeno do sovětské bezpečnostní zóny, ale s omezeným sovětským vlivem, neboť smlouva neznamenala přímé podřízení jako tomu bylo u sovětských satelitů ve střední Evropě a na Balkáně.³⁵

³⁵ Korobochkin M., Soviet Policy Toward Finland and Norway, 1947–1949. *Scandinavian Journal of History* 20, 1995, s. 185–208.

Stalin v jednáních při podpisu smlouvy přijal s úsměvem Kekkonenův žert, že akceptoval finský diktát, vlastně Paasikiviho diktát. Saturaci sovětských limitovaných bezpečnostních potřeb na severu smlouva vyhovovala, byť se mezi sovětskými činiteli občas objevovaly stesky na nevyužitou šanci přímé okupace po válce. Finsko-sovětská smlouva přispěla k vytvoření rovnováhy ve Skandinávii. Finsko bylo vázáno smlouvou o přátelství k SSSR v případě válečného konfliktu, Švédsko zůstalo neutrální a Norsko s Dánskem se zapojily do NATO. Znepřátelené velmoci se poučily, že aktivita jedné strany vyvolá protireakci druhé velmoci. Tento poměr sil skýtal manévrovací prostor pro severské státy, aby v následujících letech svým vkladem k oslabení mezinárodního napětí dosáhly udržení evropského severu jako bezjaderné nekonfrontační zóny.³⁶

Před ratifikací smlouvy vládlo ve Finsku silné napětí. Obavy z komunistického převratu, šířené občanskými stranami a pravicí, posloužily k tomu, aby prezident posílil loajální bezpečnostní složky a využil situace k preventivnímu zablokování komunistů. Své přívržence mobilizovali i komunisté. Ratifikace však proběhla klidně. *Finis Finlandiae* nenastal a prezident Paasikivi s vědomím plné kontroly nad situací mohl varovně připomenout Pekkalovi a Leinovi ještě jednou své oblíbené přirovnání: „Nejsme Češi!“³⁷ Paasikivi pozorně studoval metody a komunistické převzetí moci v Československu, poučil se i z váhavosti prezidenta E. Beneše a nepřipravenosti demokratických sil čelit ofenzivnímu komunistickému postupu. 4. června Paasikivi srovnal příčiny úspěchu československých komunistů a neúspěchu finských v rozhovoru švédským novinám. Klíčové rozdíly viděl ve čtyřech hlavních bodech: bezpečnostní závislosti Československa na SSSR vzhledem k německému sousedství, odlišnosti postavení komunistů v Československu, slovanskému charakteru Čechů, jemuž přičítal (podobně jako Mannerheim) neochotu bojovat v roce 1938. Posledním bodem byla odlišnost sociální demokracie. Finskou sociální demokracii označil za důvěryhodnou stranu, která by se nevzdala tak jako československá. Finský historik H. Larmola později ve své rozsáhlé práci o sovětizaci Československa v kontextu středoevropských dějin Paasikiviho názory o údajné slovanské neochotě bojovat oprávněně odmítl jako neopodstatnělé, neopírající se o dostatek

³⁶ Hanhimäki J. M., *Scandinavia and the United States*. New York 1997, s. 26n.; Molin K., *Winning the Peace*. In: *Scandinavia during...*, s. 365n.

³⁷ Hanhimäki J. M., *Containing Coexistence: America, Russia, and the „Finnish Solution“*. Kent 1997, s. 43; záznam v Paasikiviho deníku z 20. 4. 1948.

informací. Přesto však tento stereotyp bez ohledu na historickou neoprávněnost působil a formoval negativní obraz československého vývoje, který tak působil v kontrastu s finskou cestou.

Tajemník KSF Ville Pessi si sice v kritických dnech před ratifikací hořce stěžoval A. Ždanovovi v Moskvě, že pravice v čele s prezidentem připravuje puč a žádal o sovětský zákrok, jeho nářky však nejenže sovětské vedení nepřijalo, nýbrž mu potvrdily vážavost a neschopnost finských komunistů v domácím politickém boji.³⁸ Finští komunisté museli odtroubit ústup, navíc ministr vnitra Y. Leino musel odstoupit poté, co mu 20. 5. 1948 parlament vyjádřil nedůvěru.

V červencových volbách komunistická strana a DSFL utrpěly porážku, Ztratily tři procenta hlasů, ale daleko více míst v parlamentu vzhledem k volebnímu systému. Ukázalo se, že heslo československé cesty působilo na voliče skutečně odstrašujícím efektem. Přitom Československo, objevující se i v pozdější argumentaci jako vzorový model pro finské komunisty, mělo demonstrovat, že budování socialismu není vyhrazeno jen zaostalým zemím východní Evropy, ale že socialismus je vhodný i pro ekonomicky vyspělé země. Jestliže v prozápadní propagandě se prosadil negativní obraz Československa, sovětská propaganda rozvíjela s určitými úspěchy právě tento pozitivní obraz vyspělé prosperující země. V sovětské propagandě získaly Československo a Finsko odlišné úlohy. Zatímco Československo se stalo příkladem prospěšnosti socialismu i pro rozvinuté země, Finsko plnilo úlohu výkladní skříně sovětské tolerance a oboustranně prospěšného sousedství.

Komunisté odmítli přizpůsobit své požadavky na obsazení míst ve vládě volební porážce a dostali se na osmnáct let do opozice. Jednou ze zásad, jež prezident Paasikivi zanechal nástupcům, bylo nepřipustit posílení komunistického vlivu a v případě účasti ve vládní koalici jim nikdy neposkytnout klíčové rezorty předsedy vlády, ministra vnitra, obrany, zahraničních věcí a zahraničního obchodu.³⁹

Pilířem, zaručujícím plnění smlouvy a stabilitu finsko-sovětských vztahů, se stal prezident a vláda. Finští komunisté byli ponecháni v úloze politické pojistky, ale samostatná aktivita radikálnějších elementů mezi komunisty, snících o československé cestě, by vyvolala destabilizaci, kterou

³⁸ Jussila O., Hentilä S., Nevakivi J., c. d., s. 249.

³⁹ Tamtéž, s. 252.

Moskva nepotřebovala. Samostatnost finští komunisté neprojevili až do roku 1968. Garantem nadstandardních vztahů se pro Sověty stal prezident Paasikivi – konzervativní politik a po něm roku 1956 agrárník Urho Kekkonen. Komunisté se nestali pro Stalina hlavním partnerem, ale plnili omezenou úlohu nátlakového sovětského instrumentu. Komunisté vedle několika levicových sociálních demokratů nenašli spojence. Významnou úlohu sehrála finská sociální demokracie, která zůstala v postavení hlavního levicového rivala komunistů. Sověti akceptovali konzervativce Paasikiviho, později agrárníka Kekkonena, ale až do druhé poloviny šedesátých let se ostře stavěli proti finské sociální demokracii. V tom je třeba vidět i další rozdíl oproti československé situaci, kdy se komunistům podařilo úspěšně rozložit váhající a vnitřně nejednotnou sociální demokracii.

Strašák československé cesty byl nekomunistickými stranami úspěšně užíván i v následujících volbách. Před prezidentskými volbami na konci roku 1949 finská sociální demokracie vystupovala se sloganem „s námi zabráníte československé cestě ve Finsku“.⁴⁰ V obecních volbách roku 1953 bylo Československo charakterizováno jako koncentrační tábor a voliči osloveni řečnickou otázkou: „Máme jít cestou Finska nebo Československa?“⁴¹ Ještě v říjnu 1954 mohl československý diplomat Langr ve zprávě o postoji Finska k zemím sovětského bloku konstatovat, že „...zejména o Československu se uplatňují s obzvláštní oblibou všechny klepy a pomluvy. Tento postoj sociálních demokratů a měšťáků je dán ve skutečnosti obavou ze vzorného příkladu Československa, které zde existuje jako živý důkaz lživosti teorií sociálních demokratů i měšťáků, že socialismus je možno vybudovat pouze v zemi zaostalé a málo průmyslově vyvinuté. A ČSR, o níž zde každý ví, že již předtím náležela k deseti průmyslově nejsilnějším zemím světa, a že její lid je vysoce kulturní a vzdělaný, buduje – navzdory všem těmto teoriím socialismus a s úspěchem. Proto ta zavilá nenávisť. Na příklad právě v těchto dnech, po ustavení nové vlády Kekkonenovy, byla Helsingin Sanomat, největším a nejrozšířenějším měšťáckým deníkem Finska zveřejněna karikatura Kekkonena a některých ministrů, jakož i ozbrojených dělníků s nápisem „At žije Kekkoslovakia“. Příklad Československa je zlou mûrou na prsou zdejší reakce.“⁴²

⁴⁰ AMZV, PZ – Helsinky, periodická zpráva za 4. čtvrtletí, 31. 12. 1949.

⁴¹ Tamtéž, periodická zpráva 7, 17. 10. 1953.

⁴² Tamtéž, mimořádná politická zpráva 22, 29. 10. 1954.

Negativní obraz československé cesty nezůstal omezen na Finsko. Jak ukazuje ve své práci francouzská historička J. Faure, přešla k němu i americká propaganda pro vysvětlení úspěchu komunistů, porážky demokratických stran a akceptování systému obyvatelstvem. Prvotní prezentace masarykovského demokratického Československa jako sovětské oběti byla v druhé polovině padesátých let vystřídána simplifikujícím obrazem poslušného satelitu s hledáním příčin ve švejkovství a zakořeněné pasivitě národa, ochotného se podřídit jakémukoli útlaku navzdory hlubokému vnitřnímu odporu vůči němu.⁴³

Historik H. Larmola připomněl další rozdíl – vzrůstající ekonomickou závislost Československa i dalších středo- a východoevropských států na Sovětském svazu po válce.⁴⁴ I tento faktor má své příčiny související se začátkem studené války. Ještě v roce 1947 byl sovětský podíl v československém exportu a importu na 6., resp. 5. místě (5,1 a 6,2 %) a v teritoriální struktuře československého zahraničního obchodu dominoval obchod se západními zeměmi. Podíl Spojených států například činil 4,4 % v československém exportu, což představovalo sedmé místo hned za Sověty. Spojené státy byly s podílem 10,2 % druhým největším dovozcem do Československa hned po Velké Británii.⁴⁵ Zmenšování amerického i vůbec západního podílu na československé zboží výměně nebylo jenom výrazem sovětského tlaku, ale také důsledkem klesajícího politického a hospodářského zájmu USA, které akceptovaly československé zapojení do sovětského bloku a vyvodily důsledky právě v minimalizaci obchodních styků. Finsko zůstalo oproti tomu ekonomickou součástí Západu a později se zapojilo do hospodářských integračních aktivit. Určení strategické hranice pro podíl SSSR a jeho satelitů na finském zahraničním obchodu na nejvýše čtvrtinu (ve skutečnosti podíl byl ještě menší) a posilování západních hospodářských vazeb a včetně zapojení do hospodářských organizací se stalo jedním z prostředků k uvolňování sovětského zahraničnopolitického vlivu.

* * *

⁴³ Podrobněji ke stereotypu Československa v americké propagandě studené války Faure J., *Americký přítel: Československo ve bře americké diplomacie 1943–1968*, Praha 2006, s. 244–247.

⁴⁴ Larmola H., c. d., s. 422.

⁴⁵ Faure J., c. d., s. 75.

Finský vývoj je vděčným tématem studia manévrovacích možností v geopoliticky determinovaném prostředí. Bývá prezentován jako maximální využití šancí uskutečňováním realistické politiky s vymezením jasné čáry ústupnosti, zatímco československý vývoj bývá prezentován jako jejich promarnění. Je však možné při tak zásadní odlišnosti geografického postavení činit takové závěry? Kdyby Moskva měla skutečný důsledný zájem na sovětizaci Finska, nerezignovala by, ale využila by domácích komunistů i navzdory jejich slabosti, jak to ukazují příklady Maďarska nebo Rumunska. Místo toho Stalin použil stejně jako ruští vládcí před ním tradiční vzorec jednání k demonstraci mírových úmyslů evropské veřejnosti, jako výkladní skříň neagresivity, možnosti dobrého sousedského soužití s Ruskem. Začátkem května 1948 sovětský ministr zahraničních věcí V. Molotov vysloveně řekl: „Tato smlouva je přesvědčivým příkladem nedostatku agresivity v sovětské zahraniční politice.“ Naopak uchopení moci komunisty v Československu sloužilo jako demonstrativní příklad likvidace demokracie a prototyp sovětského přístupu ve východní Evropě a bylo impulsem pro americkou politiku k zesílení vojenské angažovanosti. Finský historik J. Hanhimäki však upozorňuje, že právě americká politika vůči Československu, rezignace na aktivnější politiku včetně zavedení obchodních restrikcí a akceptování růstu pozic komunistů napomohly rychlejšímu postupu sovětizace. Je zřejmé, že relativně umírněný sovětský postup ve Finsku americkou diplomacií překvapil. Během krize opatrný Paasikivi v tajných sondážích odmítl, aby americká diplomacie otevřeně zasáhla. Nemohla efektivně pomoci a integrace finské otázky do propagandistického boje studené války by finské postavení jen zhoršila. Americká diplomacie teprve opatrně formulovala principy politiky k Finsku a po finsko-sovětské smlouvě o přátelství, respektující finskou samostatnost, posléze umístila Finsko v ideologickém schématu jako demokratickou zemi a otevřela možnost americké tiché ekonomické podpory Finsku a pozdější ekonomické integraci na Západ.⁴⁶

Finsko udrželo svou samostatnost, ale za cenu rámcového podřízení zahraniční politiky sovětským požadavkům.⁴⁷ Pejorativní nádech finlandi-

⁴⁶ Hanhimäki J., „We are not Czechs“: Finland and the „Spring Crisis“ of 1948. In: *Charting ...*, s. 91–128; obdobně kapitola v Hanhimäkiho knize *Containing Coexistence...*, s. 23–54.

⁴⁷ Singleton F., The Myth of Finlandisation, *International Affairs*, Vol. 57, 1981, No. 2, p. 275; též Allison R., *Finland's Relations with the Soviet Union*, Macmillan 1985, s. 5, 17.

zace finští představitelé odmítali jako neopodstatnělý. Rozvíjeli idealizovaný propagandistický obraz země, která uhájila svou nezávislost, a odmítali připustit vztahy závislosti na sovětské zahraniční politice. Rozpad SSSR, časový odstup, otevření archivů pro bádání umožnily nejen finským historikům devadesátých let kritičtější přístup a vyvolaly diskusi nad charakterem finlandizace.⁴⁸ Nové poznatky k fungování struktury finsko-sovětských vztahů a složitého přediiva zákulisních vztahů s východem i západem nabízejí příležitost doložit, že Sověti vedle zahraniční politiky zasahovali mnohem více také do vnitřní politiky než se všeobecně připouštělo, a že sovětský faktor a monopolizace jednání se Sověty byly některými politiky (což platí především o prezidentu Urho Kekkonenovi) zneužívány pro vybudování osobních politických pozic v domácí politice a eliminaci rivalů.⁴⁹

Summary

The Finnish and Czechoslovak Ways: Geographical Determinants of Historical Development

This paper discusses interpretation of Czechoslovak and Finnish development after the Second World War in Finnish political discussion. A negative image of Czechs in the eyes of Finns had appeared in connection with the Munich agreement and German occupation as well as during the war. This image was used after the war by some Finnish politicians, such as Juho Kusta Paasikivi, as an excuse for Finnish policy. The Czechoslovak way became an attractive slogan for Finnish Communists in 1948 because it demonstrated the possibility of a non-violent seizure power by parliamentary

⁴⁸ Majander M., Post-Cold War Historiography in Finland, in: *The Cold War and the Nordic Countries: Historiography at a Crossroads* (ed. by T. B. Olesen), University Press of Southern Denmark 2004, s. 43–82; Browning Ch., *Coming Home or Moving Home?: Westernising: Narratives in Finnish Foreign Policy and the Re-interpretation of Past Identities*. Helsinki 1999.

⁴⁹ Srv. např. Salminen E., *The Silenced Media: The Propaganda War between Russia and the West in Northern Europe*. Macmillan Press 1999; týž, The Struggle Over Freedom of Speech in the North, *Scandinavian Journal of History* 23, 1998, č. 3–4, s. 239–251; Mijander M., Paradoxes of Finlandization. *Northern Dimensions* 1999, s. 85–94; Väiyrynen R., A New Interpretation of the Kekkonen Era, *Yearbook of the Finnish Foreign Policy* 2003, s. 111–118; Matson R., Finlandization: A Retrospective. In: *Charting an Independent Course*, s. 197–213; Browning Ch., *Coming Home or Moving Home?: Westernising: Narratives in Finnish Foreign Policy and the Re-interpretation of Past Identities*, Helsinki 1999, s. 5–18.

means and the victory of socialism in a developed industrial country. For other political parties, the Czechoslovak way was seen as a warning and served as a discouraging example. While failing to take into account the very different Czechoslovak situation, the negative image of Czechs as a submissive nation that adjusted to every occupation was contrasted with the Finnish will to resist every occupation.